

Bokrecension

LILI-ANN WOLFF

Åbo akademi, Finland

Birgit Schaffar (red.), *Filosofins didaktik: Filosofiska betraktelser om att lära sig tänka*. Thales, Stockholm 2013.

Fjorton finländska författare, en blandning av forskare och lärare i filosofi utkom i början av året med en gemensam bok på bokförlaget Thales. Bokens tema är *filosofins didaktik*. Antologin är redigerad av FD Birgit Schaffar, som själv har undervisat i filosofi både i skola och på universitet. Utgående från vad didaktik handlar om presenterar denna artikel först några exempel ur boken och diskuterar sedan boken utgående från några didaktiska frågor.

Didaktik står för ett forskningsområde inom pedagogiken som studerar inläring och undervisning ur såväl teorisk som praktisk synvinkel. Den didaktiska forskningen intresserar sig för undervisningens mål, innehåll, kontext, metoder och aktörer, det vill säga inläring och undervisning i all sin komplexitet, inklusive de bakomliggande politiska villkoren. I och med att boken *Filosofins didaktik* beskriver didaktiken i förhållande till ämnet filosofi handlar den om ämnesdidaktik, där man försöker identifiera det som är unikt med just detta läroämne. De grundfrågor ämnesdidaktiken kan svara på sammanfaller delvis med allmäntdidaktikens frågeställningar, med den skillnaden att dess fokus är ett specifikt läroämne. De övergripande didaktiska frågorna kan formuleras så här¹: *För vad?* (Vad är den övergripande målsättningen med ämnet?), *Varför?* (Varför ska ett visst stoff behandlas?), *Vad?* (Vad ska behandlas i undervisningen? Vilket stoff ska väljas?), *Varifrån?* (Vad är utgångspunkten? Vilken kunskap har eleverna/de studerande från

---

1 Modifierat utgående från Jank, Werner & Meyer, Hilber (1991). *Didaktische Modellen*. Berlin: Cornelsen Verlag Scriptor GmbH & Co och Jank, Werner & Meyer, Hilber (1997). Didaktikens centrala frågor. I: Michael Uljens. *Didaktik*. Lund: Studentlitteratur. 47-74. Jag har valt att slå samman två vem (*vem* som ska lära sig och *med vem*) och lägga till frågan *varifrån*.

förr?), *Hur?* (Med vilken metod ska ämnet undervisas?), *När?* (När ska ämnet behandlas?), *Vem?* (Vem ska lära sig och tillsammans med vem?), *Med hjälp av vad* (Vilka läromedel el. annat material behövs?), *Var?* (Vilken är platsen? Vad är sammanhanget?)

Av ovanstående frågor svarar bokens författare främst på frågorna *vad* och *hur* och bokens två huvudsakliga delar utgår från dessa två perspektiv, som uppdelningen till trots är starkt sammankopplade. Alla som endera undervisar i filosofi eller tagit del av filosofiundervisning, vet att filosofi kan läras ut på olika sätt. Två tydliga skillnader är om undervisningen handlar *om* filosofi eller om undervingen sker *i form av* eller *som* filosofi. I det första fallet lär sig eleverna eller de studerande om filosofer och filosofier genom tiderna, medan de i det andra fallet lär sig filosofera. Det här är en distinktion som många av författarna till boken diskuterar och tar ställning till. Lena Sågfors pratar om skillnaden mellan filosofi som *faktakunskap* och som *konstämne*, och vill ge konstdimensionen mera utrymme i gymnasiet och den finländska studentexamen. Yrsa Neuman och Hugo Strandberg betonar att filosofin har en allmänbildande uppgift och inte bara kan handla om att filosofera. I sitt bokkapitel åskådliggör Neuman och Strandberg hur lärarnas sätt att förstå filosofi påverkar deras metodval.

De många författarbidragen i boken är också i sig prov på hur enskilda författarnas olika utgångspunkt påverkar deras sätt att *skriva* om filosofins didaktik, även om samma tradition, den wittgensteinska, präglar flera av bidragen. Den egna infallsvinkeln är aldrig neutral, men att så är fallet blir ett problem först om läraren försöker hemlighålla det subjektiva inslaget, i stället för att öppet utsätta det för prövning. Många av författarna, i synnerhet Göran Torrkulla, framhåller betydelsen av att den som ägnar sig åt filosofi också studerar sitt eget tänkande, det vill säga sitt eget sätt att filosofera. Genom en återkommande självreflektion kan filosofiläraren försöka förstå, åskådliggöra och till och med förändra sin egen infallsvinkel, för enligt såväl Torrkulla som flera av de andra författarna i boken, sker självförståelsen i mötet med den andra. I denna förståelse möts lärare och elever eller studenter i en gemensam förundran. Torrkulla påpekar att det inte går att dra ”någon skarp gränslinje mellan läraren och eleven, experten och lekmannen” (s. 45) i en filosofisk diskussion. Det här är en beaktansvärd synpunkt. Likaså sporrar hans påstående att filosofin liknar konsten och att dess ”strävan till klarsyn [inte är] ett medel till någonting annat” och inte heller har något ”att göra med att uppnå enighet, eller att finna en invändningsfri utgångspunkt som alla kunde enas om” (s. 45). Sedd ur den synvinkeln blir filosofi först och främst samtalskonst och då handlar filosofiundervisning kanske främst om övning i denna konst. Emellertid påpekar Torrkulla att förundran, kunskap och moral behöver ställas i relation till varandra. Då blir självkritiken ett

redskap som gör att förundran över världen och det som sägs blir mer än bara argumentationer och tankeutbyten, eftersom orden relateras till konkreta handlingar och vägval.

Hur bygger man då upp ett gott filosofiskt samtal? Ordet filosofi betyder *kärlek till visdom* och enligt Camilla Kronqvist handlar filosofi i hög grad om *kärlek*. Ett av de kapitel i boken som träder tydligt fram är Kronqvists ”Att lära sig tänka – att lära sig älska”. Denna text är en välskrivna kärleksförklaring till filosofin som en ömsesidig kärlekshandling, där författaren skildrar hur filosofiläraren bör sträva efter att erkänna den andras verklighet och skapa en samtalsatmosfär som präglas av tillit och ödmjukhet (s. 63):

Det är viktigt att ”vännerna av insikt” eller ”älskarna av visheten” möts i samtalet i en anda av vänskap och kärlek. Blir man bemött av den man samtalar med, med högmod, arrogans och oförståelse är förutsättningarna dåliga för att komma underfund med vad man själv tänker i en fråga. Då är risken stor att man istället går in i en försvarsställning, börjar polemisera, eller helt enkelt tystnar.

Kärlevsvinklingen är i synnerhet elementär om boken ska användas som lärobok för *blivande* filosofilärare. Rita Nordström-Lytz kapitel handlar likaså om mötet mellan två subjekt, där förundran över livet, eftertanke och nyfikenhet får utrymme. Om inte läraren lyckas att vara aktivt närvarande i det ömsesidiga mötet, blir kanske allt det oplanerade och ogripbara som händer i det filosofiska rummet oupptäckt. Också Olli Lagerspetz poängterar att läraren behöver utveckla sin känslighet och öppenhet för elevernas infallsvinklar och sätt att tänka.

Nordström-Lytz bygger sina tankar på Bubers intersubjektivitetsteori. Kronqvist utgår i sin text från Platons dialog ”Gästabudet”, medan Olli Lagerspetz diskuterar Platons didaktiska dialog ”Menon”. Göran Torrkulla hänvisar också han till Platon, men även till Augustinus, Descartes och Heidegger. Att Platons dialoger och andra klassiska texter från olika tidevarv ligger som underlag för flera av bokkapitlen tyder på att författarna till dessa avsnitt också själva ser kunskaper i den klassiska filosofin som grundläggande. De som använder sig av ett sådant perspektiv visar att man kan väcka intresse för ett ämne, genom att som textförfattare och/eller lärare föra fram inte bara sina egna tankar och sitt egna genuina intresse för ämnet i fråga, utan också genom att visa att detta intresse bygger på en stabil kunskapsgrund. Denna grund kan sedan ständigt plockas fram på nytt och bli föremål för aktuella dialoger. På så sätt vävs *om* filosofin ihop med *som* filosofin, såsom jag uppfattar att många av författarna till ”Filosofins didaktik” ser som det ideala.

Både *om* och *som* försöker också den filosofiska gymnasieläroboksserien Öppna frågor bjuda på. I sin utförliga beskrivning av hur läroböckerna i gymnasieserien kom till låter Kristian Klockars i sitt bokkapitel förstå att man verkligen har strävat efter att skriva en bokserie i filosofi som tillfredsställer såväl lärare som elever. En bra lärobok i filosofi ska såväl uppfylla de didaktiska krav som gör att eleverna får kunskap ur ett så brett perspektiv som möjligt, samtidigt som den ska stimulera både lärarnas och elevernas tänkande, det vill säga ge uppslag och stimulera till samtal som leder till djupare insikter.

Vilket innehåll förväntar sig då läsarna av en bok i filosofins didaktik och vad erhåller de? När jag funderade över vad "Filosofins didaktik" ger för behållning experimenterade jag med att betrakta kapitlen i boken som didaktiska hjälpmedel i sig som kan hjälpa läsaren att få grepp om filosofi som undervisningsämne. Fler av de didaktiska frågorna (se listan i början av denna artikel) lämpar sig också då som utgångspunkt för att studera boken, givetvis med viss modifikation. Jag ska därför försöka svara på några vad, varför och hur i relation till boken.

Vad är den övergripande *målsättningen* med boken? Enligt Schaffar så strävar alla författare i boken mer eller mindre efter att visa varför filosofi är meningsfullt. Det här gemensamma greppet gör att denna aspekt lyfts fram om och om igen, dock på lite olika sätt. Ändå kan man förmoda att många av de som väljer att läsa boken redan uppfattar filosofi som något meningsfullt, men det är säkert skäl att förtydliga detta perspektiv. Filosofilärarna arbetar ju rätt ensamma med sitt ämne och kan därför behöva stöd från böcker som denna.

Vad behandlar boken och vad utelämnar den? Den behandlar rätt långt filosofins väsen och många av författarna delger läsaren sina tankar om det filosofiska samtalet som den primära metoden i filosofiundervisningen. De enskilda kapitlen berör mer eller mindre vad det vill säga att undervisa i ämnet filosofi. Utgångspunkten är i huvudsak filosofiska källor, i viss mån egna erfarenheter, och i flera kapitel hänvisas till de finländska "Grunderna för gymnasiet läroplan". Litteratur om filosofins pedagogik och didaktik är det främst Hannu Juuso och Tuukka Tomperi som bekantat sig med, men även Nordström, Sågfors, Schaffar och Carita Lagerspetz använder sig av didaktiska källor. Den synvinkeln kunde gärna ha ytterligare förstärkts, i synnerhet genom att diskutera vad som sägs i aktuell filosofisk ämnesdidaktik, som det nog finns en hel del skrivet om på olika språk.

Hur presenterar författarna filosofins didaktik? Som redan framkommit är boken filosofisk till sin karaktär, snarare än en didaktisk handbok. Detta har för och nackdelar. Det positiva är att den öppnar upp breda teoretiska perspektiv innan den går över till det mer praktiska, som i övrigt är ett vanligt grepp i ämnesorienterade antologier. Det negativa är att detta grepp gjort

att den didaktiska forskningen och de didaktiska råden ibland befinner sig en aning i periferin. *Förundran* beskrivs förträffligt av Torrkulla, Nordström-Lytz och Thomas Nyman som en utgångspunkt för filosofiskt tänkande och filosofiska samtal. Vad jag saknar är lite mer praktiska vinkar och råd för undervisningen när det gäller formulering av relevanta filosofiska frågor, problemlösningsmetoder, kritisk prövning, tolkning, begreppsanalys, argumentation, tankeexperiment, hur man upptäcker olika typer av felslut, och så vidare. Carita Lagerspetz berättar om hur drama kan användas för att gestalta filosofiska frågor och är därmed en av de få i boken som presenterar en annan metod än samtal. Filosoferande främjas av fantasi och kreativitet, därför kan olika slag av kreativa metoder fungera i filosofiundervisningen, såvida de planeras med eftertanke. I bokens inledning lyfter Birgit Schaffar fram filosofins roll i utvecklandet av barns kritiska tänkande, vilket kan tjäna som en grundläggande riktlinje för lärarens verksamhet. Den kritiken behöver dock kombineras med den självkritik Torrkulla förordar läraren.

Vem är boken skriven för och om vem handlar den? Målgruppen för boken definieras inte tydligt i bokens inledning och i flera kapitel förblir målgruppen odefinierad. Det är dock inget tvivel om att gymnasiets filosofilärare är en huvudsaklig målgrupp, men bland annat Lars Hertzbergs behandlar den konkreta filosofiundervisningen vid universitet rent konkret i sitt kapitel och flera av författarna undervisar i filosofi på universitetsnivå. Boken torde således fungera som inspirationskälla för ämneslärare i filosofi på olika stadier och i olika skeden av sin karriär. Målgruppen kunde ibland gjorts mer synlig, eftersom olika målgrupper inte per automatik kan undervisas på samma sätt. Med en starkare förankring i såväl didaktiska teorier som praktisk undervisning kunde författarna också gjort den andra parten i det filosofiska mötet, eleven eller studenten, mer synlig. Genom aktualisering av den förförståelsen och de erfarenheter de unga kommer in med i undervisningssituationerna skulle ämnet blivit mer levande. Den digitaliserade värld de unga lever i är något helt annat än det långsamma samtalets arena, vilket gör att lärarens och elevernas eller de studerandes samtalsmöten till en början kan vara rätt problematiska och kräva en hel del tålamod och tid. Elevperspektivet förstärks mot slutet av boken för att träda fram helt tydligt som ett slags appendix i ett kort sista kapitel.

Att man även kan filosofera med yngre barn som yrkespedagog, som man gör i många andra länder, berörs bara i ett par kapitel. Juusos och Tomperis kapitel är därför ett som sticker ut, på grund av att de sakkunnigt beskriver filosofi för en yngre målgrupp. Livsåskådning är ett ämne i de finländska skolorna där filosofi är tillgängligt också för mindre barn, men det är bara de elever som inte deltar i religionsundervisningen som får ta del av de lektionerna. Däremot är det inget som hindrar filosoferande i daghem och skolor

i andra sammanhang. Lektioner *som* filosofi handlar om ett förhållningsätt till omvärlden och till den andra, ja även till en själv, som redan nämnts. Och det intressanta är ju att även små barn kan vara skickliga på att filosofera och ha en logik som ofta genomskådar vuxnas inkonsekvens. Min egen erfarenhet av livsåskådning och filosofi, samt filosoferande med barn, ungdomar och vuxna i olika sammanhang är att åldern inte begränsar verksamheten, utan det är frågan om inställning och att någon tar sig tid. Att filosoferande kräver eftertanke och tar tid påpekar bland annat Torrkulla, Kronqvist, Nordström-Lytz och Nyman. Den sistnämnda beklagar att filosofin i gymnasiet präglas av stress, så att det inte finns tillräckligt med tid att behandla filosofiska frågeställningar tillräckligt djupt. Detta torde gälla många andra ämnen i gymnasiet. Reflektioner över etiska frågeställningar på såväl det individuella planet som i förhållande till samhället betonas i grunderna för gymnasiet läroplan på ett allmänt plan, det vill säga när det gäller alla ämnen. Min erfarenhet är ändå att många gymnasieelever kommer vidare till universitetet utan tillräcklig träning i att kritiskt reflektera och föra samtal. Filosofi- och livsåskådningslärarnas organisation FETO har nyligen lämnat in ett förslag till timfördelningsarbetsgruppen om att antalet obligatoriska kurser i det finländska gymnasiet höjs från en till minst två, ett förslag som förhoppningsvis får understöd.

Filosoferande är ändå inte exceptionellt såtillvida, att filosofi bara kan ske på de lektioner som bär namnet filosofi. Filosofiska resonemang är ett förträffligt sätt att träna barn och ungdomar att tänka, ställa frågor, tydligt uttrycka sina tankar, lyssna på varandra och formulera frågeställningar utgående från det som händer i deras omvärld nu, men även det som hänt förut eller det som kan hända framöver. Filosoferande är definitivt något som kunde ges mycket större plats i såväl daghem, skola som universitet, oberoende av antalet undervisningstimmar i läroämnet filosofi, men innan det blir möjligt behöver nog lärarna en hel del handledning, och då behövs böcker som denna.

Eftersom boken getts ut i Sverige ska den också kunna betjäna svenska läsare och filosofilärare, så det ska bli intressant att se hur den lyckas nå ut till den publiken. Skolan och universiteten i Sverige och Finland uppvisar en hel del olikheter. På finlandssvenska fyller i varje fall "Filosofins didaktik" en uppenbar lucka.